

VTLS – a finn tudományos könyvtárak egységes számítógépes rendszere

Finnország tudományos könyvtáraiban több mint húsz éve használják a számítástechnikát. E tárgyban az első vizsgálódást 1972-ben folytatták le, és a finn nemzeti bibliográfia 1978 óta készül számítógépen. Az 1972-es jelentés figyelemre méltó információpolitikai javaslata, hogy a könyvtárak számára egységes, az egyszer már létrehozott rekordokat többször felhasználó megoldást kell találni. Ennek folyománya a széles körű szabványosítás, és egy közösen létrehozott – ma is működő – tervező szervezet.

1984-ben az illetékes minisztérium tanulmányt készített, amely helyi online rendszerek, adatátviteli hálózat, és egy kisegítő (központi) rendszer létrehozását ajánlotta. A jelentés fogadtatása jól példázza a bürokrácia működését. Bár a problémát ismerő könyvtári körök számára nem tartalmazott nagy újdonságokat, de a megfelelő emberek készítették, a pénzügyi szakemberek körében is ismert módszereket használva, és a vizsgálat is „kellően” drága volt. A kb. 50 millió finn márkás (kb. 6 millió font) beruházási javaslatot a pénzügyminisztérium kedvezően fogadta. Gyorsan meghozták a döntéseket, és 1985-ben megindultak a hardver és szoftver kiválasztását célzó eljárások.

A jelentésben foglalt kívánalmakat részletesen kidolgozták a tenderfelhívás megjelentetése előtt. Több cég mutatott komoly érdeklődést. Alapvető feltétel volt a teljes integráltság, azaz hogy a rendszer egy adatbázist használjon minden munkafolyamatban, hogy a használó a funkciók között szabadon átjárhasson. A kiválasztás során figyelembe vett további követelmények:

- ▶ A finn körülményekhez való igazodás (a rendszer felépítése, az adatformátum, a nyelvek szempontjából).
- ▶ A rendszer tegye lehetővé a helyi rendszerek egymás közötti és a központi rendszerrel való kommunikációját, azaz tudja használni a már létező és működő FUNET finn egyetemi hálózatot. A tudományos könyvtárak hálózata, a LINNEA adatforgalmának technikai háttere gyakorlatilag adott volt, amit a választandó rendszer architektúrája szempontjából figyelembe kellett venni.
- ▶ Többnyelvű felhasználói terület. Lévé Finnországban a svéd is hivatalos nyelv, természetes követelmény a mindkettőn való használat, és kiegészítésül az angol nyelvű keresés lehetősége.
- ▶ A rendszert futtató hardver legyen jól ismert, a finn piacon is képviselt termék.
- ▶ A rendszer legyen haladéktalanul elérhető, és a szállító – a későbbiekben szükséges karbantartás biztosítására – hozzon létre finn képviselőt (illetve leányvállalatot).

- ▶ Mivel nem egyetlen könyvtár helyi rendszeréről, hanem 20 jelentős könyvtár online hálózatának felépítéséről van szó, a szállítónak mind szakmai, mind gazdasági szempontból megbízható cégnek kell lennie.

A néhány évet igénybe vevő eljárás (amely időben egybeesett három svéd egyetem hasonló munkájával) 1988 áprilisában ért véget azzal, hogy az oktatási minisztérium szerződést írt alá az amerikai VTLS céggel és a Hewlett-Packard finnországi vállalatával. A finn tudományos könyvtárak körében egyöntetű volt a törekvés az egységes hálózatban, egymással összeköttetésben, és – ezáltal – költségkímélő módon való működésre. Am ettől eltekintve is sok szempontból az egységes rendszer egyszeri kiválasztása volt az egyetlen jó megoldás. Az egyes könyvtárakban nem volt kellő könyvtárgépesítési szakismeret, és a helyi (egyetemi) számítóközpontok kevés érdeklődést mutattak a könyvtári rendszerek iránt. Más országok tapasztalatai is azt mutatták, lehetetlen lett volna, hogy különféle könyvtárak önkéntes alapon ugyanazt a rendszert válasszák, és azt egyetlen egyeztetett és közös menetrend szerint installálják. A minisztérium azonban központilag finanszírozta az akciót, és az érintett könyvtárak nem pénzt kaptak, hanem magát az integrált könyvtári rendszert. A minisztérium vállalta a csoportos szoftverlicencket, a hardvereszközök és a kiegészítő berendezések beszerzését. Az egyetemek felelőssége és költsége a rendszer fenntartása, a hardverszerviz és a személyzet biztosítása.

A VTLS (*Virginia Tech Library System*) akkori kurrens verziója 1980 óta volt piacon. 1985 elején (amikor a finn eljárás megindult) 69 amerikai könyvtárban működött, mind helyi rendszerként, mind hálózatban. Első európaiként a skót nemzeti könyvtár installálta 1988 januárjában. A VTLS-szerződés magában foglalja az igen kedvező árat biztosító csoportlicencket, a rendszer oktatását, a meglévő adatbázisok VTLS-be való konverzióját, és a finn körülményekhez való igazítást, azaz a FINMARC-formátum és a teljes skandináv karakterkészlet használatát, a finn és svéd nyelvű képernyőket stb., és a finn leányvállalat létrehozását. Más, sok szempontból érdeklődésre számot tartó rendszerek nem mindenben feleltek meg: nem volt kiforrottan kész minden modul, lényegesen drágább lett volna a hardver, az ajánlat nem volt elég meggyőző, vagy éppen a rendszer egyáltalán nem volt kapható Európában. Azóta néhány rendszer olyan mértékben és irányban fejlődött, ami a kiválasztási eljárás idején nem volt előre látható, de akkor a VTLS ítéltetett az elérhető legjobbnak. A HP-hardver meglehetősen kevésbé volt ismert Finnországban, ám nagy előnye volt, hogy a 3000-es széria különféle nagyságrendű konfi-

gurációkat kínált, így minden könyvtár számára a megfelelő nagyságú gépet lehetett megvenni, ami kedvezően befolyásolta a végösszeget. Hátránya (amely azóta megszűnt), hogy nem tudott a TCP/IP protokoll szerint kommunikálni. Legújabb fejleményként pedig a HP 9000-es gépein a VTLS bejelentése szerint a rendszer UNIX-os változata fog futni.

A Helsinki Egyetemen 1988-ban kezdték meg az installálást, egy központi, 8 kari (vagy hasonló funkciójú) és 150 tanszéki könyvtárból álló hálózatban, melynek központi könyvtára (az országban a legnagyobb) egyben a Nemzeti Könyvtár is. A központ az installálást a nemzeti bibliográfiával kezdte, ami ugyan alighanem a legnehezebb feladat volt, ám erre volt a legnagyobb igény. 1990-ben a nemzeti bibliográfiai adatbázis, a FENNICA online is hozzáférhetővé vált külső felhasználóknak. A nemzeti bibliográfiai rekordok előállításában közreműködik a saját VTLS-szel rendelkező könyvtárellátó is, így a közművelődési könyvtárak számára is elérhetők a katalógusinformációk, akár nyomtatott cédulán, akár elektronikus formában. Az installáció következő lépése a könyvtár közös katalógusa volt, ami inkább szakmai-politikai döntéseket igényelt, mintsem számítástechnikai feltételeket.

Az egyetem könyvtárainak HELKA nevű bibliográfiai adatbázisa 1991 nyarán vált hozzáférhetővé. A FENNICA és a HELKA mintegy 700 ezer rekordot tartalmaz, és a hatékony retrokonverziós munkának köszönhetően évente 100 ezer rekorddal növekszik. (Az 1989-ben létrehozott retrokonverziós központ a VTLS PC katalógizáló modult használja.)

Az egyetem jelenlegi hardverkonfigurációja 180 egyidejű használatot tesz lehetővé, s ezt a kapacitást hétköznap délutánonként csaknem teljesen ki is használják, tehát bővítésre szorul. Az egyetemi-nemzeti könyvtárban a számítógépes munka „sínen van”, a könyvtárosok megszerezték a szükséges ismereteket, a nemzeti bibliográfia CD-ROM-változata is készül, fejlesztik a Library of Congress CD-ROM-ról FINMARC-ra konvertáló programot. Annak ellenére, hogy más könyvtárakban sok nehézséget okoz a régi rutinok megváltoztatása, hogy könyvtárosok tucatjainak kell új, azonos módszerekben megállapodniuk, az egész gépesítési folyamat meglehetősen sikerrel zajlik, s a felmerülő nehézségek nagy része nem szoftverspecifikus.

A VTLS – bár Finnországban monopolhelyzetben van – nagyon készséges az egyedi könyvtári igények

kielégítésében. Érdekes, hogy másutt, ahol ugyancsak végső cél a könyvtárak közötti minél célszerűbb és hatékonyabb információátvitel, nem vállalják (vállalták) e cél érdekében azt a kockázatot, amit az egész nagy rendszer egy szállítótól való függése jelent. A finn rendszer azonban nincs végérvényesen a VTLS-hez kötve. Az összes felhalmozott adat magas fokon van szabványosítva, s így könnyen átvihető egy másik rendszerbe, ha erre szükség lenne.

Kétségtelen, hogy a VTLS a „hazaitól” igencsak eltérő körülmények közé került Európában: több nyelv (gyakran még egy installáción belül is), nagyobb karakterkészlet, különböző adatformátumok, eltérő adminisztratív megoldások stb. A skót nemzeti könyvtár a rendszert eredeti formájában alkalmazza, a finn változat azonban nagyon különbözik attól, amit a kiválasztási eljárás során bemutatottak.

A jelenlegi működés fő gondja, hogy nem elég gyors a reagálás a könyvtárak kéréseire, kérdéseire. Folynak ugyanis az új változat fejlesztési munkálatai, amelyek európai bevezetéséhez további kiegészítő fejlesztések szükségesek. A finn iroda meglehetősen kis létszámú, pedig több mint 20 nagykönyvtár bombázza folyamatosan problémáival. Többen bírálják a VTLS árpolitikáját, amelyben a folyamatos fenntartási és licenccij az egy gépen működtetett adatbázisok számától függ, s ez gátolja a könyvtárakat abban, hogy túl nagy adatbázisaikat megbontva tegyék egyszerűbbé a használatot.

A kiegészítő központi rendszer szükségességét többen vitatják, feltételezve, hogy költsége nagyobb lesz, mint a haszna. A minisztérium úgy véli, hogy a zökkenőmentes szolgáltatásokat és a szükséges szabványosítást csak így lehet biztosítani. A központi rendszer egy központi katalógust, néhány besorolási adattárat (authority file) fog tartalmazni, és biztosítja majd a külföldi nemzeti bibliográfiai adatbázisok használatának, valamint a LINNEA-hálózaton kívüli felhasználók bekapcsolódásának lehetőségét is. Később a helyzet annyiban változik, hogy a központi gépesítési csoport a minisztériumból átkerül a helsinki Egyetemi Könyvtárba.

/HÄKLI, E.: A unified automation system using VTLS for academic libraries in Finland. = Program, 26. köt. 3. sz. 1992. p. 239–248./

(Mohor Jenő)